

Lehetséges-e az ellenállás a félperiferiális kapitalizmusban?

Losoncz Alpár 
Újvidéki Egyetem
alpar@uns.ac.rs

DOI: <https://doi.org/10.64718/ciklus/2026-01-02>

Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy milyen ellenállási módozatokat bonthatnak ki egy félperiferiás helyzet szereplői, nevezetesen Szerbiában. Az írásom három részre oszlik. Az elsőben felidézem a jelenlegi rezsim létrejöttének történelmi körülményeit a posztszocialista korszakban. A második részben összekapcsolom a jelenlegi lázadás logikáját a Szerbiában létező ellenállási hagyománnyal valamint annak különféle aspektusaival. A harmadik részben egy még mindig folyamatban lévő szituáció lehetőségeit és a lázadó egyetemisták által eredmények politikai relevanciáját boncolom. A tanulmányban egyúttal a szerkezeti meghatározottságok és a cselekvő ágensek komplex viszonylatát próbálom megvilágítani. Meghatározott kételyt fogalmazok meg az eredmények konvertálásával kapcsolatban, és fontos feszültségekre hívom fel a figyelmet a tőkés determinációk és a „horizontális demokrácia” elkötelezettsége között, méghozzá egy olyan országban, amely egyszerre törekszik több pólusú geopolitikai irányulásra és az Európai Unióba való beilleszkedésre.

Kulcsszavak: ellenállás, Szerbia, kapitalizmus, félperiféria, egyetemisták

Is resistance possible under semi-peripheral capitalism?

This paper asks what forms of resistance can be articulated by actors situated in a semi-peripheral context, taking Serbia as its case study. The argument is developed in three steps. The first part reconstructs the historical conditions under which the current regime emerged in the post-socialist period. The second part links the logic of the present uprising to Serbia's longer tradition of resistance, exploring its various dimensions. The third part examines the horizon of possibilities opened up by this still unfolding situation, and assesses the political relevance of what the student protesters have so far achieved. Throughout, the study grapples with the intricate relationship between structural constraints and human agency. I raise a measured scepticism about whether the movement's gains can be effectively converted into lasting change, and I highlight significant tensions between capitalist imperatives and the commitment to „horizontal democracy” – in a country that, at the same time, pursues a „multi-polar” geopolitical stance and seeks integration into the European Union.

Keywords: resistance, Serbia, capitalism, semi-periphery, students

Bevezetés

Szerbiában az egyetemisták, valamint a hozzájuk csatlakozó rétegek 2024 vége óta alkalmazznak ellenállási gyakorlatot, különböző formákban. Az ellenállás kibontakozásának gyűjtőzsinórja az újvidéki vasútállomás tetőrészének tizenhat áldozatot követelő leomlása volt. A szereplők a kezdetben azzal az igénnyel léptek fel, hogy az állam nevezze meg egyértelműen a felelősöket, később pedig, úgy ítélve, hogy a felelősség kérdése elhomályosult, azaz hogy a hatalom nem óhajtja felelősségre vonni a bűnösöket, kiszélesítették a követelések körét, és fokozatosan társadalmi reformokra hívtak fel. Alkalmi tiltakozásból mély változtatási ambíciók rajzolódtak ki.

Minden kétséget kizáróan önmagában is figyelmet érdemel az ellenállás időtartama és a megjelenített kitartás. Igaz, nem vonhatjuk meg még végérvényesen a mérleget, hiszen az ellenállás lángja nem hunyt ki, noha e sorok írásakor ugyanezen gyakorlatok jóval kevésbé intenzívek, mint korábban. Ugyanakkor az igények kiterjesztése a hatalommal szembeni fellépés folyamataiban, a társadalom építményére irányuló transzformációs kísérlet *túlmutat* a konjunkturális vonatkozásokon, és a félperiferiás kapitalizmus szerbiai változatának alapkérdéseit érinti. Nem fogom az elkövetkezőkben átfogóan bemutatni az említett időszakban végbement eseménysort, és nem követek időbeli sorrendet: legfeljebb kiválasztott eseményeket rögzíték. Figyelembe veszek ugyan bizonyos konjunkturális aspektusokat, de ezeket szerkezeti meghatározottságok keretén belül kívánom szemügyre venni, amelyek a tőkés világ félperiferális létezéséből hüvelyezhetők ki.

Ennélfogva három részre osztom az itt következő írást.¹ Az *első* részben szót ejtek a szerbiai rendszer geneziséről és jellegzetességeiről, amelyek kiiktathatatlanok az ellenállás kibontakozásának megértéséhez. Egyfelől hangsúlyozom majd azokat a tényeket, amelyek jellemzik a szerbiai helyzet különösségét, másfelől azt is kiemelem, hogy bizonyos időbeli eltolódással ugyan, de ehelyütt is olyan tendenciákat lehet elemezni, amelyek másutt is fennállnak Közép- és Kelet-Európában.

A *második* részben azt ecsestelem, hogy a jelenlegi ellenállás kapcsolatba hozható a Szerbiában dokumentálható ellenállási hagyománnyal. Ezenkívül arról szólok, hogy milyen lépésrendben bővült az ellenállás repertóriuma. Majd azt az állítást magyarázom, hogy a túl gyorsan megfogalmazott értékelések dacára ezen ellenállási alakzat miért nem rendelhető alá a „színes forradalom” képletének.

¹ Ezen írásban azokat a gondolatmeneteket követem, amelyeket több ízben az Újvidéki Rádió Szempont című műsorában fejtettem ki a szerbiai egyetemista lázadások kitörése óta.

A *harmadik* részben azt elemzem, hogy milyen eredményeket értek el az egyetemisták, és hogyan próbálják konvertálni a különféle megnyilvánulási formákat (gyaloglások, blokádok, utcai karnevál stb.) a tőke és a demokrácia logikája szintézisének kereteiben. Ugyanitt megfogalmazom kételyeimet is a konvertálás lehetőségeivel kapcsolatban, amellyel megkísérlem újraértékelni a szerkezeti determinációk, és az ágens szerepét.

A jelenlegi szerbiai rendszer genezise

Az egykori Jugoszláviára 1999-ben NATO bombák hullottak, majd egy év múlva az Egyesült Amerikai Államok által vezérelt nemzetközi közösség konstatálhatta, hogy a szerbiai állampolgárok véget vetettek az internacionális rendből kiközösített Slobodan Milošević uralmának (minderről: Losoncz, 2025).

Ugyanakkor a 2000-hez fűződő várakozásokban csakhamar csalódni kellett. A Milošević-vel szembeni elégedetlenséget sarkallta az a tapasztalat is, hogy több, mint tíz éves regnálása után a szerbség, amely erős diaszpórával rendelkezik, jelentékeny tereket veszített.² Másképpen szólva: szerb nemzeti nézőpontból Jugoszlávia felbomlását is veszteségként lehetett elkönyvelni – a nemzeti ideológia képviselői ugyanis már Jugoszlávia létrehozását is eredendően történelmi tévútnak tartják. Ám mindhiába élt a remény, hogy az új hatalomtartók kooperatívabb viszonyulása (a nemzetközi közösségtől elszakadó Miloševićhez képest) módosítja a szerb nemzeti érdekek érvényesítésének módját, a nemzeti létezés tere tovább szűkült. Az új hatalom beilleszkedése a nemzetközi intézményes élet vérkeringésébe ugyan roppant gyorsan megtörtént, de ez nem változtatta meg a nemzeti érdekérvényesítés lehetőségeit.

Ezenkívül a csalódást okozott a szociális dinamika változása is. Hiszen a posztmiloševići szereplők privatizáltak ott is, ahol a szocialista nevet viselő miloševići rendszer vonakodott. Míg a miloševići hatalom a nemzetközi közösségtől eltávolodva működtette a tőke erőszakteli elsődleges felhalmozását, addig az újak immáron e közösség részeként folytatták ugyanezt a tőkefelhalmozást. Az új hatalom valójában hozzáigazította a szerbiai állapotokat a tőkés világnormákhoz, deregulált, privatizált, újfajta tulajdonviszonyokat teremtett, és annak érdekében, hogy nyomatókat adjon beilleszkedő szándékainak, meghatározó képviselői szerint ejtették, hogy kényszerrel a hágai nemzetközi törvényszék elé juttassák a bukott Miloševićet.

² A posztmiloševići korban a koszovói albánok egyoldalúan kinyilvánították Koszovó függetlenségét, és a megmaradt jugoszláv föderatív állam is széthullott Montenegró kiválásával, amit a szerb politikai osztály csupán bűnülten szemlélhetett.

Jellemző, hogy 2000 október 5-e, a rendszerváltás napja, az idők folyamán egyre kevésbé volt példakép, azaz a szerb társadalom nem tekintette olyan fordulathoz, amely vonatkoztatási pont lehetne. Voltak olyan liberális hangadók, akik korábban messianisztikus jelentéseket rendeltek az előlegezett fordulathoz, később pedig azért minősítették elégtelennek a 2000-hez fűződő hatalomváltás teljesítményeit, mert nem ment végig.

A jelzett fordulat szereplői elmulasztották megtenni a politikai és a gazdasági „átvilágítást” – innen adódik a nemlétező, virtuális október 6-a megidézése a jelenkori szereplők esetében, akik visszatérnének a jelképes dátumhoz, és elszántan elvégeznék az elmaradt munkát. De csalódás keríthette hatalmába a munkásosztályt is, amely amúgy derekasan részt vett a Milošević-féle hatalom lebírásában (ennek nyomait a posztmiloševići aktorok igyekeztek eltüntetni, mintha csupán liberális átmenetről lett volna szó(!) (Aleksić, 2025a), hiszen a munkásosztály a neoliberális átmenet alárendeltje volt. A szociális veszélyek még erősödtek is a 2007–2008-ban kirobbant válság során – az akkori hatalomtartók önelégülten úgy vélték, hogy a válság hullámai nem érik el Szerbiát. Valójában arról volt szó, hogy a szerb gazdaság ekkor még mindig nem kapcsolódott be a nemzetközi gazdaság minden folyamatába, ezért tűnhetett úgy, hogy Szerbia kimarad a negatív folyamatokból – ám ez a tény csak késleltette a válság begyűrűzését.

Ráadásul a 2000-es évek első évtizedének végén a nemzetközi közösség hatalommal rendelkező alanyai is nyomatékos elégedetlenséget mutattak a Milošević után következő politikai vezetők iránt. Ezen hatalmi szereplők ugyanis úgy vélték, hogy lehetséges oly módon kezelni a Szerbiától önkényesen elszakadt koszovói albánok ügyét, hogy békés-együttműködő formák jöjjenek létre Szerbia és Koszovó között – miközben a számbeli kisebbségbe szorult koszovói szerbek is a legmagasabb szintű jogokhoz jutnak. Különösen a német politika, Angela Merkellel az élen, hangoztatta rosszallását amiatt, hogy a szerb politika élénk diplomáciai tevékenységbe kezdett Koszovó maradéktalan nemzetközi elismerésének (meg)akadályozásáért. Világossá vált, hogy a szerb politika, bármennyire is az EU-ba való „betagolódásra” esküdött, más premisszákat alapján működik, mint az európai ügyeket meghatározó politikusok, és a koszovóiak függetlenségi törekvéseit jogtalannak minősíti.

Az elmondottak alapján képet kaphattunk arról, hogy milyen történelmi tendenciák előzték meg a jelenlegi uralkodó osztály (Szerb Haladó Párt: a „haladók”) hatalomra kerülését, azaz a jelenleg is létező hatalmi szisztéma megszilárdulását. Tudniillik az új párt a várakozásokat beárnyékoló csalódások környezetében tett szert hatalomra, amely a „haladás” fogalmának nevébe emelésével a jövőre irányultságot domborítja ki. Vezéregyéniségei pedig olyan személyek, akik kormányzati szerepköröket töltöttek be Milošević annyira denunciált rendszerében. Ami azt jelenti, hogy van személyi folytonosság a poszt-poszt-miloše-

vići hatalom és a miloševići rendszer között. Az említettek voltaképpen az időközben elapadt szerb jobboldali radikalizmus köreiből érkeztek – a szerb szélsőjobboldal vezére a hágai börtönben ült, illojális társai pedig úgy döntöttek, hogy átmentik ugyan e radikalizmus bizonyos jelentéseit, ám revízió alá vetik a szerb nacionalizmus nemzetközi elkülönülésre ítélt tételeit.

A haladók bírálták a 2000-es hatalomváltást, népellenesnek, valamint olyan *kvázifordulat*nak tartották, amely a szerb nemzet sírásójának bizonyult. Milošević kiszolgáltatását pedig sikerületlen politikai kereskedelmi aktusként értékelték. Ostorozták a 2000 utáni neoliberalizáció folyamán felgyülemlett privilégiumokat és a virágzó korrupciót – ma persze ők kerülnek ugyanezen vád prése alá. Majdhogynem baloldali húrokat is pengettek a társadalmi igazságságosságra hivatkozva.

Azaz a haladók mint kihívók regenerációt ígértek, viszont rezsimfenntartó pártként maguk is belevestek ugyanazon problémahelyzetekbe mint elődeik, tápot adva a politikai elitellenességnek.

Hogy a nemzetközi közösség említett szereplői igent mondtak az újdonsült pártra, amely visszahozott bizonyos tartalmakat az egykori Milošević-érából, abból is eredt, hogy úgy gondolták, az új hatalomtartók szakítanak az inerciával, és kiutat találnak a Koszovóhoz kötődő problémahelyzetből. Tévedés azt hinni, hogy az egykori radikálisok megtévesztették álöltözetükkel a nemzetköziet, hogy szerepjátékot alkalmaztak: nem lehet mellőzni, hogy több olyan gesztust tettek, amelyek igazolták a várakozásokat. Igaz, egy illusztratív tanulmány (Economides & Ker-Lindsay, 2015) lajstromozta azokat a „konstruktív lépéseket”, amelyeket a haladók fogantatosítottak a koszovói kérdés kapcsán, ugyanakkor arra figyelmeztetett, hogy nem ment végbe a „mély” „európaizáció”. Azaz Szerbia nem tette belsővé a „szubsztantív” európai normagyűjteményt. Eszerint Szerbia pusztán számító-pragmatikus úton bonyolítja le az európai társulás folyamatát – ezzel a véleménynel szembe lehetne szegezni, hogy a szerbek tekintélyes része emlékezett arra, hogy az EU országai elfogadták a NATO-bombák szórását 1999-ben, ami erősítette a kalkulatív hozzáállást. Az pedig, hogy a koszovói kérdés körüli feszültség később sem csökkent, rengeteg tényezőnek köszönhető.

Félperiferális jelenségnek tekinthető, hogy megjelent a színen egy volt amerikai nagykövet, William Montgomery is (Grabež, 2011; Losoncz, 2025), aki a szolgálat befejezése után is Szerbiában maradt, és feleségével együtt a szerb establishment részévé vált. Ennek megfelelően nemcsak karcolatokat írt egy napilapban, hanem a 2007-ben alakult haladókat tanácsadói minőségben segítette. Nemegyszer hangot adott azon meggyőződésének – nemzetközi szinten is – hogy lát a haladók között egy nagyon tehetséges egyéniséget, aki megnyitja a jövőbe vezető kapukat. És azóta is megannyi esetben a pro-szerb állítások mellett tett olyan kijelentéseket, amelyek dicsérik a szóba hozott személyt,

mármint Aleksandar Vučićot – közvetetten elismeréssel illette még a jelenlegi ellenállás kezelését is, habár megkérdőjelezte a hatalom dogmáját, miszerint „színes forradalom” tanúi vagyunk. Montgomery annak a tévképzetnek a kialakulásához is hozzájárult, hogy a létező rezsimit minden dimenziójában Vučić személyére kell vonatkoztatni, eltüntetve a szerkezeti determinációkat.

Ebben a kontextusban értelmezhető, hogy a haladók berkeiben idővel magának vezető szerepet biztosító Vučić abból indulhatott ki, hogy személye elfogadott a nemzetköziek számára. Azaz hogy mandátumot kapott ahhoz, hogy újra szervezze Szerbiát. Pontosabban ő ezt a mandátumot küldetéssé alakította át, ahogy ezt ki is fejtette.

A haladó rezsím 2012 után ugyanazokat a mintákat juttatta érvényre, mint a válságba belebonyolódó Európa.

Az amerikaiak által hol értetlenkedéssel fogadott, hol kigúnyolt, erőltetett takarékoság, a megszorítások és a fiskális konszolidáció jelentette itt is súlypontot. A haladó retorika az elérhető jövőt mozgósította az ínséges jelennel szemben – amelynek megformálásában az elődök játszottak döntő szerepet. Neoliberalizmus volt ez, Szerbiára szabva. A kritikai okfejtések állandóan jelezték is, hogy szűkülnek a munkavállalói jogok, hogy a hatalom a tőke szakadatlan mozgását támogatva pártfogolja – különösen a nemzetközi jellegű – tőkét (szubvenciókkal, a munkajog kiterjesztésének akadályozásával: még az is felmerült, hogy a szerb állam a Black Rocknak nyújt támogatást (Đaković, 2025). Noha annak ellenére, hogy a neoliberalizáció kiterjedt a sztrájkjogokra is, Szerbiában számottevő sztrájkok voltak (Mašina, 2017; Reljanovic, 2017; a sztrájkok számáról ld. Novaković, 2017). Egyébként még az a vučići lépés is, hogy leszbikus kapcsolatban élő nőt nevezett ki miniszterelnöknek, aki ma is egyik leghűségesebb szövetségese, kihámozható a neoliberalizmus eszmefuttatásaiból – gyakorta elfeledkezünk a neoliberalizmus többes dimenzionalitásáról, azaz arról, hogy szabadságokat ígért.

Történelmi összefüggésekbe helyezve: ha Milošević egykoron arra kapott „megbízatást”, hogy „erőt” kölcsönözzön az enervált szerb nemzeti állapotnak, s ha a 2000. október 5-én bekövetkező hatalomcsere után lebonyolítókat az mozgatta, hogy eleve elrendelt módon vezessék vissza Szerbiát a világrendbe, akkor a haladók élére kerülő Vučić azt a szerepet dolgozta ki magának, hogy közvetíti a nemzetköziek által hitelesített és alternatíva-nélkülinek érvényesített tőkés világ normáit. Ha úgy tetszik, ő a nemzetközi közösség helyi képviselője, aki ha kell, törvénybe iktatja, hogy nem lehet munkahelyet létrehozni a közszférában. És ő az, aki a haladó rezsím legfőbb képviselőjeként és a tőke ostoraként léphet fel, és a nemzetközinek úgy tűnik, hogy jól ténykedik ebben a munkakörben. Nem tekinthető véletlennek, hogy programja

tengelyének mindig a külföldi tőke idevonzását tekintette: hogyan válhat rezsimje a külföldi tőke szálláscsinálójává?

Mindközönségesen Vučićot nem a negatív kultusz vagy a felfújtt abszolút hatalom jelentéseibe kell beoltani, ahogy ezt ellenzéke tette és teszi, hanem egy rezsim személyes megtestesülését kell látni benne. Magatehetetlen és balsikerű ellenzéke nem tudott ellenszert találni többszörös előrehozott választásokkal operáló rendszerrel szemben, amelyeket a köztársasági elnökké avanszált Vučić úgy értelmezett, mint politikájának a lakosság által megvalósuló folytonos igazolását. Ellenzéke hol úgy gondolta, hogy a rezsim elég majd a saját maga keltette tűzben, hogy a temérdek népszerűtlen lépés eltemeti majd az elnök által fémjelzett rezsimet. Hol pedig a szokványos, eleve meddő közép-kelet-európai képletet követte, amely azzal vádolja az ellenfelet, hogy megátalkodott *antieurópai* és elhajló – amikor egy agilis anarchista (Ratibor Trivunac) az elmúlt évben azzal ironizált az ellenállóknak az állami szervek által elkövetett megrendszabályozása fölött, hogy végre teljes mellszélességgel társultunk a hasonló eszközökhöz nyúló Európához, akkor rávilágított a mélyben lappangó kérdésre, azaz arra, hogy az ellenzék egy differenciálatlan Európát emleget, mint ideált. (Ez a zavarodottság jellemezte amúgy a lázadó egyetemisták egy részét is, akik bizonyos pillanatokban szintúgy az EU-tól várták a megmentő segítségnyújtást. Csalódniuk kellett.)

Mindenesetre dacára annak, hogy a haladók által működtetett rezsim teret engedett a maximálisan kifizített neoliberalizációnak és a hiperegyenlőtlenségnek, ahogy ezt tanulmányok kimutatták (az egyenlőtlenség formáiról, amelyek Szerbiában kirívóak voltak regionális szinten is: Arandarenko, Krstić & Rakić, 2017), az ellenzék nem tudott semmilyen *ellenhatalmat* kiépíteni. Az ellenzékiek azzal a jelenséggel sem tudtak mit kezdeni, hogy a haladó rezsim a neoliberalizáció szellemében tovább bontotta a jóléti állam még Jugoszláviából származó maradványait, ugyanakkor „kijáratot” is biztosított (erről, Vuković & Stefanović, 2024): a haladó pártba való betagozódás informális módon munkahelyet létesített – a korrupció miatti düh egyik forrása éppen e gyakorlat volt. Amennyiben Ernst Fraenkel híres elméletét parafrázáljuk a kettős hatalomról (Fraenkel, 1974), úgy azt mondhatjuk, hogy a hatalom a társadalom működése szempontjából *egyfelől* a jogállamot helyettesítő mechanizmusait érvényesíti, *másfelől* pedig fennáll a privilégiumokat elosztó állam is.

Ez magyarázza azt a tényt, hogy a mai ellenállók időnként kérlelhetetlenül a történelem szemétdombjára akarják küldeni a szerb ellenzéket, mondván, hogy eltékozolták a haladó rezsim elleni lehetőségeket, azaz egy reális ellenhatalom érvényre juttatását.

Vučić, aki különféle viszonylatokat tart fenn a kínaiakkal és az oroszokkal, természetesen kiváltja az EU-rendszer szereplőinek bírálataát, akik legalább 2014 óta időről-időre

szóvá teszik, hogy az orosz kapcsolat fenntartása megengedhetetlen egy EU-tagságot céljául kitűző ország számára. A haladó rezsim azonban a geopolitikai semlegességet reklamálja az előirányozott európai politikai egyöntetűséggel szemben – eddig a tőkefegyelem tiszteletben tartása és a nemzetközi tőke iránti buzgó-kedvező viszonyulás a szerb hatalmat játékbán tartotta az európai térfélen.

Bal- és jobboldalon egyaránt felöltött, természetesen más és más hangsúlyokkal, hogy orosz kapcsolat ide, kínai beruházások oda, de az európai tőkeviszonylatoktól való súlyos függés rajzolatát pillanthatjuk meg. Egy jeles szociológus (Antonić, 2018) egyenesen gyarmati jelenségeket tulajdonít a szerbiai konstellációnak: miután megvizsgálta a nemzetközi tőkének juttatott szubvenciókat, majd az egyéb előnyöket, amelyeket e tőke képviselői élveznek, az internacionális tőke jelenlétét a legfontosabb gazdasági szektorban, majd a banki szférában tapasztalható tulajdonviszonyokat, a „koloniális poliarchia”, és a „mutáló gyarmatosítottság” képleteire következtetett. Szerinte még az európaiak szemében deviánsnak tűnő szerb köztársasági elnök is az „öngyarmatosítás” retorikájával él, amikor a szerbeket letaglózó módon „renyhe balkániakként” írja le.

A jelenség fenti leírása megfelel a valóságnak. Számomra azonban célszerűbb az imperializmus fogalmát használni, amely megengedi a „nem-területi jellegű” (Sakellaropoulos & Sotiris, 2015) kényszerformákat, ellentétben a gyarmatosítás logikájával. Pontosabban mutatja be azt a módot, amellyel egyes hatalmi központok képesek befolyásolni a peremen vagy a félperemen bekövetkező tőkefelhalmozás folyamatait, és „távírányítással” meghatározni az olyan processzusokat, mint a törvényhozás. Vagy rendelkeznek olyan hatalommal, amely navigálja a tudás teremtésének és közvetítésének folyamatait. Valójában már a 2000-es évek elején felmerültek olyan kritikai meglátások, még ha csak egy kisebbség által is, amelyek az EU területi terjeszkedését, kényszerítő mechanizmusait kapcsolatba hozták az imperializmussal (Bohle, 2003). Bármennyire is különböznek ezek a jelenségek a klasszikus imperializmustól, ugyanezen eszmefuttatások tudatosították, hogy a fennálló és tovább élő aszimmetriák a „periferizációval” karöltve az imperializmus felújított variánsát teremtik meg. A szerbiai kritikai értelmezések képviselői bólogatnának akkor, amikor olyan tételek hangzanak el, miszerint az európai ügyintézők „szelektív” módon lépnek fel, és a fékezetlen európai tőke mozgása számára biztosítanak támasztékokat (Bieler, 2002).

Összegezve: Szerbia imperialista kontextusban szituálható – annak ellenére, hogy az európaiak retorikájában ugyanezen ország, nem tudván szabadulni az oroszok ölelésétől, zavarkeltő-egységbontó geopolitikát jelenít meg, helyzetét a félperiferiás kapitalizmus pozíciója jellemzi.

A kortárs szerbiai ellenállásgyakorlat történeti gyökerei

Az ellenállás Szerbiában hosszú és tekervényes történetre tekinthet vissza. A kortárs ellenállás csak újabb állomása annak a tagolt hagyománynak, amelynek 1968 forrongó éve a kezdőpontja. Akkor, persze még a jugoszláv szocializmus keretein belül, tettekre kész egyetemi hallgatók erőteljesen kinyilvánították azon követelésüket, hogy folytatódjon a megrekedt jugoszláv forradalom. Ráadásul az egyetemisták azóta is többször hangot adtak megformált vagy formánélküli elégedetlenségüknek, és különféle politikai protestformákat bontottak ki. Noha megjegyzem, hogy nem bizonyult ez mindig rokonszenvesnek, hiszen a múlt század utolsó évtizedében jobbról is bírálták az akkori Milošević-rezsimet, és több készenlétet, erőteljesebb fellépést követeltek. Vagyis több erőszakért kiáltottak. Hogy van mélységes kapcsolat a fiatalság és a politikai radikalizmus között, hogy a fiatalok készenlétet tanúsítanak az érdekkövető magatartásba rögzülő felnőttekkel szemben, azt aligha kell bizonyítani: a forradalmak parázsát fiatalok szokták lángra lobbantani.

Hovatovább érdemes emlékeztetni arra, hogy hömpölygő tiltakozások kísérték a haladók által szervezett választásokat a 21. század második évtizedében is – ezek többfajta követeléssel léptek fel, de a választások legitimitásával kapcsolatos bírálatok mellett ezen esetekben is, fel-felillantak a társadalom kollektív szerveződésére vonatkozó, amorf meglátások is. Majd tiltakozások tanúi lehettünk akkor is, amikor a szerbiai polgárok utcára mentek a lítiumbányászat okán. A történet 1997-ben kezdődött, de konkrétabb formákat akkor nyert, amikor 2017-ben az akkor már viruló haladó rezsim afféle deklaratív jellegű megegyezést kötött a másik szereplővel, mármint a nemzetközi ökológiai körökben sokat bírált angol-ausztrál Rio Tinto korporációval. A szerb hatalom egyébként tűzön-vízen át érvényre kívánta juttatni a lítiumprojektet – annak ellenére, hogy a szerbiai emberek nagyobb része aggódott, és elfogadhatatlannak tartotta a projekt megvalósításából származó veszélyeket. Vučić számára a lítium adukártya volt a nemzetközi közösséggel, különösképpen az európaiakkal folytatott alkudozásban.³

Amikor 2024 novemberében az utcán tiltakozni kezdtek a felháborodott fiatalok, még nem voltak birtokában programatikus megfontolásoknak. Az egyetemisták eleinte rendületlenül a vasútállomás tetőszerkezetére vonatkozó teljes dokumentáció bemutatását követelték, miközben a hatalom úgy hárított, hogy mindezt megtette már, azaz

³ Hogy a szerbiai lítium már-már a „kollektív” Nyugat „projektumává” is vált, talán a legjobban az a tény bizonyítja, hogy az aktuális amerikai nagykövet szerint aki ellenzi a lítium-ügyet, az a bestiális orosz elnök, a fekete bárány Putyin malmára hajtja a vizet. Az Eko straža (2024) nevezetű kritikai csoportosulás kemény nyílt levelet írt Christopher Hillnek, az amerikai nagykövetnek ennek kapcsán. Ugyanitt a sokféle lítium-vonatkozásokról is lehet olvasni.

mindent feltárt, amivel rendelkezik. Konceptuális elgondolások, társadalomalakító akaratformálódások csak később törtek a felszínre.

Szögezzük le: nem a katasztrófa tapasztalata hozta létre a lázadássá átfarmálódó tiltakozást, az esemény csak elindított egy sereg egymásba kulcsolódo folyamatot.

Az előtető leomlásának értelmezése amúgy is komplex analízist kíván, amely az építőiparban észlelhető neoliberalizációt hivatott boncolni. Ezenkívül másutt is rögzíthetünk hasonló tapasztalatot, anélkül, hogy politikai jelentések bukkannának a felszínre, és lázadásra kerülne sor.⁴ Voltaképpen sok véletlenszerűség kavargása teremtette meg a lázadást: ilyen a hatalmi párt emberei által alkalmazott erőszak (ismét Újvidéken), amely erős impulzust adott a felháborodás által meghatározott protestalakzat metamorfózisának. Megmaradtak ugyan a ludisztikus elemekkel átszőtt, a hatalmi észt „kicselező” protestformák, amelyet az áramló és egyre harciasabbá váló, a rendőrökkel való konfrontációt is felvállaló „sokaság” (hogy ezzel a fogalommal éljek, amelyet a jelenkorban Antonio Negri és mások is újraértelmeztek [Hardt & Negri, 2004]) működtetett. A lázadó egyetemisták provokatív módon sétáltak, futottak, helyet változtattak, tereket foglaltak el, miközben mindenütt örömujjongással fogadták őket. Egyfajta személytelenítést hajtottak végre: lemondtak arról, hogy köreikben vezéregyéniségek jöjjenek létre, akik képviselnék őket és utat mutatnának – valójában anonimitásba burkolódtak, csupán néha jelentek meg egyes kiválasztott médiákban, de akkor is megerősítették, hogy egyikük sem reprezentálja a fluid egészet. Valójában az egyetemisták állandóan bővítették fellépési repertóriumukat, kreativitást tanúsítva, ezenkívül folytatódott az egyetemek blokádja.

Ugyanakkor formát nyertek az egyetemeken belül létesülő plénumok is. Ezek nemcsak a társadalom szorongató meghasonlottságait boncolgatták, hanem a „közvetlen demokrácia” mechanizmusait is próbálgatták – felidézve a részvételre alapozó jugoszláv öngazgatás hagyományát is. A horizontális plénumdemokrácia (Wihl, 2023) az egyen-

⁴ Egyetlen felvilágosító erejű szöveget ismerek ezzel kapcsolatban, amelyet egy építészmérnökhöz, Milan Miličević írt. Az írás még 2024 decemberében látott napvilágot. A melybe akar nyúlni, és nem *ad hominem* támad, azaz nem pusztán a jelenlegi hatalmi rezsímet szidja, hanem azt állítja, hogy a lejtő a szerb építőiparban a berlini fal leomlásával kezdődött. Aztán részletesen elmagyarázza, hogy milyen események, milyen politikai és gazdasági mozgások határozták meg a neoliberalizálódás folyamatait, amelyek a szabályok lazulásához, majd afféle kulminációként a novemberi katasztrófához vezettek. Ez az okfejtés nem nyeri el sokak tetszését, noha az egyetlen olyan általam ismert értelmezés, amely nem a felületre irányul, hanem annál sokkal többet akar. Nem is tetszhet mindenkinek, mert hosszabb távlatba illeszti a felelősség kérdését, és azt fontolgatja, hogy a felelősök nem csupán a jelenlegi hatalmi rezsímben kerecsendők, hanem a Szerbiában 2000 óta hatalmat gyakorló mindegyik garnitúrában, beleértve a különféle építészeti igazgatókat is, akik szentesítették a romló szituációt, és hozzájárultak ahhoz, hogy rögzüljön a szigor csökkenése a középületekkel illetően. Fontos ez az írás, hiszen nemcsak pillanatnyi érzéseket tükröz, hanem elemzői igényt: Miličević, 2024. Egy másfajta értelmezés, amely a jelenlegi hatalom gátoló gesztusait sorakoztatja fel: Đurđić, 2026.

jogú részvételi logika megjelenése túlmutatott a túlfeszített korrupció elleni tiltakozás keretein is. Ezen utóbbi eljárások erős rokonszenvet ébresztettek az egyetemisták iránt, és a lakosságnak bizonyos kutatások szerint 61%-a támogatta az ellenállókat, beléjük vetítve az ártatlanság és a tisztaság jelentéseit. A 2025. március 15-i megatüntetés (egy számadatokkal foglalkozó intézmény azt állította, hogy háromszázezernél is több embert látott akkor Belgrádban)⁵ jelezte, hogy mekkora az egyetemisták hívó szavát meghalló tömeg nagyságrendje.

Vagyis a korrupcióval szembeni fellépés közvetítése népszerűséget hozott az egyetemistáknak, és orientáló tényezőként szerepelhettek. Mégis, a szituáció azt a benyomást keltette, hogy a korrupció gyakorlata csupán perszonalizált-romlott szereplőkhöz köthető. Holott e jelenséget csak akkor lehet megragadni a maga mélységében, amennyiben deperszonalizáljuk, azaz megpróbáljuk levezetni a félperiferiális kapitalizmus hatalmi viszonylataiból (Aleksić, 2025a). A közvetlen demokrácia szorgalmazása azonban ellensúlyozta a korrupcióval kapcsolatos bizonytalanságokat: hogy a diákok stratégiai jelentésekkel ruházták fel a plénumokat, abból is kiderül, hogy egyszer azzal fordultak a lakossághoz, hogy minden döntési szituációban folyamodjanak e döntési formákhoz, vagyis éljenek a szabadsággal. Ez kétségen kívül olyan vonatkozás, amely a modern szabadságtapasztalatba, annak végső lehetőségeibe vág, benne a szabadság a saját elemeiben mozoghat – ehhez pedig a hatalommal való konfrontációkban szerzett *tanulás* révén jutottak el az ellenállás alanyai.

A haladó hatalom sokáig dermedten szemlélte az eseményeket: az is visszatartotta bizonyosfajta erőszak alkalmazásától, hogy el kellett viselnie az ellenőrző jellegű EU-szervek vizsgálódó tekintetét, amely górcső alá vette és veszi a szerb hatalom minden lépését. Mindennek ellenére jelentések születtek, amelyek kritikát fogalmaztak meg a hatalom magatartását illetően.

Amikor 2025. március 15-én óriási tömeg gyűlt össze Belgrádban, és sokan hatalomcserét előlegeztek, akkor két vonatkozásra derült fény. *Egyfelől* az egyetemisták megtapasztalták saját erejüket, mozgósítási képességeiket, azaz látták magukat, méghozzá soha nem tapasztalt nagyságrendben, de legjobbjaik vélhetően tudatában voltak annak, hogy azok a nyugati híresztelések, miszerint mozgósítani tudták a társadalom egészét, nem jelentenek pontos diagnózist (Trivunac, 2025). *Másfelől* kitűnt, hogy a haladó hatalom nem dolgozott ki tervet arra, hogy kivezesse az országot a létrejött állapotból: rögzítenie kellett, hogy tekintélyes tömeg hajlandó ellene fellépni, ám ebből nem azt a következtetést

5 A Nyilvános Gyűlések Archívumáról van szó. A helyzet súlyosságát még a köztársasági elnök is elismerte az eseményhez kötődő sajtótájékoztatóján, szokványosan drámai hangvételű retorikával, hovatovább még azt is közölte, hogy meglepetésszerűen rengeteg ember érkezett a fővároson kívülről, a provinciából, ha úgy tetszik.

vonta le, hogy meg kell adnia magát – ellenkezőleg, bízott normalizálási képességeiben, az említett nyugati „mandátumban”, amelyet eddig senki nem vett el tőle. Ugyanakkor a haladó hatalom nem is tulajdonított kellő jelentőséget az eseményláncolatnak, és már a kezdettől fogva azt az ideológiai tételt ismételte, hogy itt színes forradalom játszódik le, az egyetemisták marionettbábuk, akiket rosszakaratú külső erők mozgatnak.

A színes forradalom gondolata mindenekelőtt regionális percepcióra épül, minthogy a régió országai olyan geopolitikai satuban vannak, hogy az ellenállás már eleve redukált mozgástérrel rendelkezik, és külföldi pénzügyi forrásokba, útmutatásokba kapaszkodik.

Szerbiában mindehhez hozzáadódik 2000 emléke, amelyet bizonyos nemzetközi tanulmányok is ősmintának tekintenek a színes forradalom szempontjából (Filin, Khodunov & Koklikov, 2022; Losoncz, 2025). Jeleztem, hogy személyes átfedések azonosíthatók a miloševići rendszer és a haladók vezéregyéniségei között. Ők pedig tényleg megtapasztalhatták a „színes forradalom” forgatagát, vagyis politikai képzetrendszerüket megterheli ez az emlékezesi tényező.

2000 azonban merőben másfajta történelmi konstelláció volt a jelenkori állapotokhoz képest: Slobodan Milošević rezsimjét az unipoláris világrend első pozícióját birtokló Amerika példa gyanánt használta. Azt sugallta, hogy a Milošević-féle aprócska Szerbia tényleg veszélyezteti Amerika biztonságát, és hozzájárul a szabályalapú liberális világrend bomlasztásához. Másképpen szólva, Amerika saját biztonságpolitikájának értelmezését használta fel arra, hogy legitimálja, miért is mér vereséget egy kis ország elnökére, és sújtja bombákkal ugyanezen ország polgárait, mintegy bevégezve a burzsoá modernitás (Neocleous, 2014, 2025) biztonságpolitikai imaginációját. Ez magyarázza, hogy nemzetközi erők horribilis pénzeszközöket biztosítottak a hatalomváltók logisztikájához. Egy nemzetközi kiadvány szerint az egykori Otpor (Ellenállás) diákszervezet, valamint az akkori ellenzék számláira óriási pénzösszeg érkezett (kb. 40 millió dollár [Filin, Khodunov & Koklikov, 2022, 467]), ami haszonelvű mozzanatok lehetőségét sejteti. Viszont érdemes megjegyezni, hogy az egykori szereplők (diákvezérek) nagy része abban a meggyőződésben ténykedett, hogy a tetemes pénzeszközöket a szerb diaszpóra biztosítja (ld. erről AntoniĆ, 2018). Ez nem önbecsapó magatartás, hanem azt mutatja, hogy a történelem a szereplők háta mögött történik.

A színes forradalom jelenségrendszere azonban csak akkor juthatott kifejezésre, amikor Amerika különösképpen érdekelt volt az általa elképzelt liberális demokrácia kivitelében és világszintű meghonosításában. Ez azt is feltételezte, hogy ugyanezen ország a színes forradalmakat afféle közvetítői mechanizmusként használta, hogy sürgesse és segítse a reinitensnek kikiáltott rezsimek elmozdítását.

Röviden említeni kell, hogy amennyiben a színes forradalom címkéjét ragasztjuk 2000 szereplőire, akkor nem szolgáltatunk igazságot a kor áldozatot is vállaló cselekvőinek.

Hiszen roppant leegyszerűsítő gesztus lenne, ha a színes forradalom figurájának előtérbe hozásával lemondanánk a konkrét szituáció elemzéséről, és mellőznénk azokat a *külső erőktől független belső hajtóerőket*, amelyek oroszlánrészt vállaltak a rendszer megdöntésében. A színes forradalom elemei valóban fennálltak az adott konstellációban, tagadhatatlanok a külső hatalmi logisztikai vonatkozások (titkosszolgálatok stb.), ugyanakkor nem szabadna itt megállítani az elemzést – még a színes forradalom eredeti alakzatában is ott van a *külső és belső erők bonyolult dialektikája*. Mondjuk, a munkásosztály korábban már szóba hozott részvétele ide tartozik. *Következésképpen, a színes forradalom nyelve rengeteg félrevezető mozzanatot tartalmaz még 2000-re nézvést is.*

Az pedig bizonyos, hogy a jelenkorban nem beszélhetünk a jelenlegi amerikai hatalom imént említett érdekelttségéről. Ugyanezen hatalom búcsút mondott mindenfajta univerzalizmusnak, és nem kíván a világkapitalizmus „gondnokaként” fellépni (Losoncz, 2026). Nincs olyan ambíciója, hogy színes forradalmakat idézzon elő, és nem gondolkodik az ifjabb Bush módjára, aki úgy gondolta, hogy a színes forradalom tökéletes megoldás a liberális demokrácia exportjára. Ezzel persze nem azt óhajtom kifejezni, hogy a szerbiai szereplőket semmilyen külsődleges befolyás nem éri: ennek már csak az is ellentmondana, hogy nyugat-európai politikusok ismételten használják a régi metaforát, miszerint a Balkán egy „lóporos hordó”, amely bármikor robbanhat. Ez pedig beavatkozási kényszert anticipál.

De mindez akkor sem elegendő ahhoz, hogy arról elmélkedjünk, hogy külső erők döntő módon befolyásolják a lázadást. Az ellenállók radikalizmusa nem magyarázható azzal, amit a bevett értelmezési készlet színes forradalomnak nevez, hiszen az csak azt az igényt tükrözi, hogy jó lenne beilleszteni mindazt, ami Szerbiában történik az ismert sémákba. Ebben az értelemben a jelenlegi haladó rezsimet nem fenyegeti a kívülről mozgatott „forradalom” veszélye – persze e forradalomhoz kötött jelentéshalmaz ismétlése mindig érveket nyújt a szerb hatalomnak ahhoz, hogy azt a képzetet keltse, hogy az ellenállók nem önállóan cselekvő alanyok, és hogy Szerbiában ostromállapot van.

Ráadásul egyéb tendenciák sem igazolják a jelenkornak 2000-rel való kiegyenlítését. *Először* is, negyed évszázaddal ezelőtt az ellenállók egy a hatalom által elveszített választás után csikarták ki a rezsim bukását. Hasonló jelenségről jelenleg nem beszélhetünk, sőt, mi több, azt is hozzátehetjük, hogy az időközben jegyzett helyi szintű választásokat a haladó hatalom rendre-módra megnyerte. *Másodszor*, a kirótt szankciók felmorzsolták az akkori szerb gazdaságot, óriási pusztítást okozva. Jelenidőben erről nem számolhatunk be, ezenkívül azt is érdemes megemlíteni, hogy az egyetemista ellenállást nem előzte meg „gazdasági regresszió”, vagyis magából a szerb gazdaság mozgásrendjéből nem következnek oksági viszonyok az ellenállásra nézve. Tévedünk, ha reduktív értelemben vett gazdasági szükségéből kívánjuk levezetni az eseményláncolatot (Pozhidacv, 2025a).

A haladó hatalom, még ha fülsüketítő módon felerősített gazdasági propagandával hirdette is sikereit az elmúlt évtizedben, tényleges bátorítást és jóváhagyást kapott a neoliberalizmus valóra váltásában jelentékeny nemzetközi tényezőktől: a neoliberális kapitalizmus gyökereket eresztett és hegemoniát élvezett. Nem véletlen, hogy a gazdasági előrelépést megszállottan sürgető szerb köztársasági elnök autoritáriánus megnyilatkozásaiban ma is abból indul ki, hogy az általa fémjelzett gazdaságideológia túlélte a viharokat, a sztrájkokat, az ellene irányuló társadalmi kritikát, és talpon maradt. Hovatovább jellemző, hogy legitimitásának forrásait gazdasági terrénról, *gazdasági eredményespektumból* kívánja méríteni, és ennek fényében szinte mellékesnek tekinti a rezsimet ért bírálatokat, amelyek a korrupciót, a médiafölényt, a hatalomtöbbletet vagy a hiányos demokráciát panaszolják. Mindezen bírálati alakzatok másodlagosak a tőkés gazdasági dinamika megőrzésének szempontjából, ezért hajtogatja a „gazdasági objektivitás” fontosságát, amely persze sohasem semleges – a köztársasági elnök egyébként nem áttal sűrűn ideológiai állásfoglalásokkal élni. Távatában az általa megtestesített rezsime legfeljebb akkor éri igazi kihívás, amikor például a *Financial Times* arra szólít fel, hogy a szerb rendőrség megengedhetetlen erőszakgyakorlata, vagy az elnök hatalmi gesztusai miatt a nemzetközi tőke kerülje el Szerbiát. Ezek olyan megnyilvánulások, amelyek felforgatnák a szerb rezsime építményét.

A haladók eközben refrénszerűen emelik ki azt, hogy a diáktüntetések a szerbiai gazdaság akadálytalan működésének kerékkötői, azaz, az egyetemisták hátramosztítják a gazdaság szekerét és késleltetik a fejlődést. Ennélfogva vérlázító nemzeti ellenségnek számítanak. Ez azonban nem tükrözi a valóságot: közgazdászok mutatták ki, hogy a heves tüntetések és az alkalmanként erőszakba torkolló politikai konfrontációk ellenére a szerb gazdaság nem roppant össze (még a turizmus állapotát jelző számok sem jeleznek visszaesést), legfőbb mutatói nem rosszabbodtak olyannyira, hogy válságfolyamatokról számolhatnánk be. Ott, ahol romló gazdasági mutatókról lehet szólni (külföldi tőke ideáramlása), nem az egyetemisták aláásó tevékenységét kellene megpillantani, hanem a tőkés világ gazdaság fluktuációját vizsgálat alá vonni (minderről, Pozhidaev, 2025a, 2025b).

Az ellenállás hozadékai és „konverzációs stratégiák”

Az egyetemisták elkötelezett, bámulatosan kitartó fellépésükkel változtattak a fennállót leíró koordinátákon. Az elernyedő depolitizálással a repolitizációt szegezték szembe, és a népharagot artikulálták. Beilleszthetjük ugyan ezen ellenállásformákat századunk második évtizedének világszintű ellenállási folyamába is (Bertho, 2009, 2016), ám lehe-

tetlen mindebben fel nem ismerni egy *belső*, szerbiai kitörési kísérlet nyomait, amely radikálisan el akar szakadni a beletörődés mintáitól.

Milyen a társadalmi szereplők konfigurációja, pontosabban az osztályszerkezet az ellenállást illetően?

Szembeötlő, hogy sem a tőke legerősebb frakciói, sem pedig a munkásosztály nem vették ki részüket az ellenállásból (Milenković, 2024⁶). A korrupció és az egyéb meghasonlottságok tapasztalata nem gerjesztett olyan magatartást, amely az ellenállás irányába terelte volna e szereplőket. Léteztek ugyan kísérletek, amelyek arra irányultak, hogy rábírják a munkásokat,⁷ hogy általános sztrájkba lépjenek: voltak is bizonyos mozgolódások a harcra kész szakszervezetek tájékán, például május 1. körül. Ám nem volt általános sztrájk. És korrupció ide, lefizetési kényszerek oda, a tőke, néhány kivételtől eltekintve, megtalálta a *modus vivendit* a hatalommal (Pozhidaev, 2025b; Aleksić, 2025b).

Voltaképpen majdhogynem egyetértés alakult ki a társadalomtudományi módszerekkel élő értelmezők között azt illetően, hogy nem hagyható ki az elmúlt évtizedekben olyan sokszor emlegetett „középosztály”⁸ szerepköre az analízisből. Ennek az az oka, hogy a „csatlakozók”, a társutasok, valóban a „középosztály” soraiból kerültek ki.

Ezen antiegalitáriánus „osztályra”, amelynek megannyi politikai retorikában különleges, társadalommegváltó szerepet szántak („egészséges kötőanyag”, „stabilizációs funkciók” stb.), rengeteg dilemma tapad. Heterogenitása okán elegyednek benne liberális, de a liberalizmus keretein túlmutató aspektusok is. A liberalizmus iránti vonzódása ellenállást vált ki az antiliberális elemeket is szorgalmazó és a nemzeti kötelékek abszolút mivoltára hivatkozó haladó hatalommal szemben. Noha osztályelfogultsága okán nem látja, hogy ugyanezen hatalom hogyan jött létre, és hogy a neoliberalizmusban való benne állása lényegében csak egy korábban már létező tendenciát folytat. Valamint saját osztályérdekét követve közönyt tanúsít a társadalmi antagonizmusok iránt. Viszont utcára megy, tiltakozik, demokráciát követel, és mindenekelőtt „mértékadó” osztállyá óhajt válni.⁹

6 Ilić (2025) úgy látja (hasonlóan: Mašina, 2025) hogy a lázadáshoz minden réteg tagjai csatlakoztak. Azaz tiltakozik a hatalom félrevezető állítása ellen, miszerint a lázadás a „gazdagok rebelliója”: ez megfelel a valóságnak, de nem szól a domináns osztálymeghatározottságokról.

7 Szociológusok azt állítják, hogy egyenlőtlenséget érvényesítő neoliberalizáció leszűkítette a munkásosztályból származó gyerekek mozgásterét, a társadalmi mobilitást, és hogy az elmúlt évtizedekben többnyire a középosztály biztosítja az egyetemek számára a tanulókat (Novaković, 2017, p. 62). Ez valamifajta átfedést jelent az egyetemisták és a „középosztály” között.

8 A „középerők” szerepének taglalása nagy múltra tekint vissza, akár Arisztotelészig is visszavezethető. Egy fejlődési vonalnak minden bizonnyal Tocqueville-t is magába kellene foglalnia. Ugyanakkor annak ellenére, hogy számtalan operacionalizációja létezik, ezen „osztály” analitikus értékét problematizálni lehet: Weiss, 2019. Másképpen: Therborn, 2020.

9 A középosztály opportunizmusának kemény bírálata (Badiou, 2016, p. 39).

Ez a „réteg” a végtelenített korrupció miatt súlyosan neheztel a haladó rezsimre, amely hatalomtelített magatartásával lefokozta a rangját biztosító egyik fontos orgánumat: a tudását, amely értékesíthető a piacon (minderről jobboldali, nemzetféltő távlatból: AntoniĆ, 2025a). Antimeritokratikus módon járt el. Hiszen, ahogy e szociológus is jelzi, ugyanezen hatalom a szóba hozott foglalkoztatási politikájával, a kiskapuk felállítással, a pártlogika expanziójával, azaz a lojalitás tágitásának szándékával megannyi esetben értéktelenítette e rétegek „tudástőkéjét”, és olyanokat emelt irányítói szerepkörökbe, akik híján voltak e tőkének. Mindhiába tette a rezsim lehetővé az említett rétegek jövedelmi stabilitását a neoliberalizáció dinamizálása révén, jelképesen alárendelte őket a haladók mércéje szerinti lojalitásnak: a polgári középosztály megalázva érezte magát. És hasztalan arattak sikereket a „piaci kommunikációban”, a haladó rezsimben ezt nem tudták irányadó hatalommá átváltani. A megsértett, felháborodott rétegek így a defenzívába szorított állapotukat óhajtják lecserélni olyan konstellációra, amely megváltozott státust juttat nekik az osztályhierarchia „grádicsán”, azaz mintegy a „saját helyükre” helyezi őket (AntoniĆ, 2025 b) Retorikájukban gyakran fordulnak elő olyan nyelvi fordulatok, amelyek „civilizációs regressziót” érnek tetten a haladókat illetően¹⁰ – kedvező kontextust teremtve a hatalmi érvelés számára, amely ilyenkor a kirekesztés aktusát és a tiltakozók rejtett antidemokratizmusát mutatja ki.

A baloldali beállítottságú értelmezők és szereplők között akadnak olyanok is, akik az egyetemista lázadást túlságosan polgári beállítottságúnak tartják. Egyúttal tudunk olyan liberális aktorokról, akik arra tettek javaslatot, hogy az egyetemisták által felállított létrán az intézményes politikai szereplők felmászhatnak, azaz akár háttérbe is vonulhatnak. A közöttük zajló viták pedig azt tanúsítják, hogy itt osztálykérdések konfrontálódnak. A liberális hangadók önértelmezése szerint az osztály-antagonizmusok egy elévült kor tartozékai, és tárgyaltan a nemzetközi tőkéttől való függés elemezgetése: azaz legyintenek a baloldal afeletti aggodalmára, hogy a nemzetközi tőkeviszonyoktól, az európai tőkéttől való függés szolgai létezését teremt.

Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy a köztársasági elnök egy időben avégett, hogy legitimálja a munkába vetett vakbuzgalmát, Max Weberre hivatkozott ideálként, és alkalmanként kereste a kapcsolatot az értelmiségiekkel. Ám ez az igyekezet gyorsan derékba tört, amiben az is szerepet játszhatott, hogy az elnök beláthatta, hogy milyen súlyvesztés jellemzi az értelmiséget ma, következésképpen a hatalmi logika konzerválásának szempontjából csak mérsékelt szereppel bír.

¹⁰ AntoniĆ (2025a) fogalmazott úgy, hogy a középosztály *ressentimentje* abban áll, hogy elégedetlen azzal a ténnyel, hogy a haladók által affirmált rétegek presztízst élveznek a társadalom hierarchiájában. A szociológus igencsak kritikusan viszonyul a középosztálynak a „tudáshiányos” „népre” irányuló magatartásához.

Az ellenállás taglalása ugyanakkor rengeteg további dilemmára nyit rá. Az itt szóba hozott kivételes dátum, március 15-e egyesekben olyan reményeket keltett, hogy az ellenállás forradalomba csap át. Ez nem történt meg, a helyszínen morajló tömeg nem tudott mit kezdeni saját méretével és az ebből fakadó lehetőségekkel. Márpedig a szerb egyetemista mozgalom szembesít bennünket az ellenállás és a forradalom viszonylatának bonyolult kérdéskörével.

Nem véletlen, hogy amennyiben elméleti értelmezéseket forgatunk, úgy olyan reprezentatív elemzésre is ráakadhatunk, amely szerint csak akkor tud az ellenállás „önjoga” alapján megnyilvánulni, amennyiben feladjuk a forradalomra való összpontosítást (Caygill, 2013, idézi és értelmezi őt Hallward, 2014). Ugyanezen szerző szerint az ellenállás sokszínűsége, folytonosan újraértelmezett gyakorlata, az ellenállás, mint „affirmatív képesség” nem alkalmazkodik a fogalmi rögzülésekhez: ezzel magyarázható, hogy mindhiába létezik gyakorta az ellenállás a politikai imaginációban, elhanyagolták az értelmezését. *Önjoggal bíni*: ez azt jelenti, hogy ellenállás nem függ azoktól a „célirányos” képzetektől, a „befejezettség” jelentéseitől, amelyeket a forradalomhoz kapcsolunk, azaz az ellenállás nem „csupaszodik” eszközszintre. E szerző tudatában van annak, hogy az ellenállás különféle irányba mozoghat, voltaképpen azt nyomatékosítja, hogy kénytelenek vagyunk szituatív módon eljárni, és mindig a konkrét viszonylatok dinamikájában elmerülve elemezgetni az „ellenállások”, és „ellenellenállások” „játékát”.

Nem nehéz belátni, hogy mindez valamennyire találó a szerb konstellációra nézvést is. Hiszen függőben maradt ellenállás és forradalom viszonya. Ezenkívül valóban tanúi lehettünk az ellenállások sajátos „játékának”: utóvégre a haladó hatalom bizonyos mértékben az *utánzó* szerepében lépett fel. Maga is ellenállást indukált, csak azt hangoztatta, hogy ellent kell állni annak, hogy a közvélemény egy része bálványt teremtsen az egyetemistákból, mégpedig az „anarchiát” nem tűrő „normalitás” nevében, amely nem diszkontinuitást, hanem folytonosságot akar. Még a parlament előtti téren is sátortábort szervezett, amelyről azt állította, hogy azok a diákok lakják be, akik nem vetették alá magukat a rendbontó, mások életét károsító, lázadó attitűdnek, és nem értettek együtt a tanulmányok megszakításával. Ez éppenséggel ellenállást feltételez, ám a „megszakadt” normalitás szemszögéből.

Még mindig marad azonban az elméleti dilemma, hogy szükségszerű-e az ellenállás folyamatszerűségét kijátszani a forradalom teleologikus vonatkozásaival szemben? Miért kell egymással szembeállítani az ellenállást és a forradalmat?

Az említett szerző tesz még egy lépést, amely ugyancsak elgondolkodtató a szerb szituációt illetően: ellenállás-filozófiájában felszámolja az akarati és a tudati aspektusokat. Úgy véli, hogy ezen dimenziók korlátozó erejűek az ellenállás szempontjából, amelyet „tehermentesíteni” kell attól a forradalom-gondolattól, amely a modernitás kezdete óta varázsol el bennünket. Caygill egy „vitalista” filozófus logikájával az akarati/tudati helyén

az „energia” fogalmát szerepelteti, amely az energia újkori fogalmát átértékelve talál támpontokat az *autonóm* ellenállás értelmezéséhez.

Jellegzetes, hogy az egyetemistákról nemegyszer megfogalmazódott már, hogy elmulasztották kiérlelni a társadalom makrovonatkozásait átölelő programot. Eszerint az, hogy követelések özönét zúdították a hatalomra, nem palástolhatja a tény, hogy elmaradt a domináló koncepcióval versengő makroelgondolás kidolgozása, amely átfogná az életösszefüggéseket. Amennyiben az iménti okfejtést vesszük alapul, akár úgy is érvelhetnénk, hogy az önerőből táplálkozó „energiát” szorgalmazták a tudati/akaratú kivetítésekkel szemben.

Kétségtől nem mehetünk el egykönnyen a fenti kifogás mellett – még ha úgy is gondoljuk, hogy ez túlságosan szigorú követelés az egyetemisták irányában. Valójában nem explicit polémiaú folytatott az uralkodó ideológiával, hanem a plénumdemokrácia modelljét állították fel, amely konkuráló jelentéseket teremthet a fennállóval szemben, és az önmagát kormányzó ember eszményét közvetíti. Hogy voltak olyan pillanatok, amikor ezt kiterjeszthető mintának vélték, azt említett levelük tanúsíthatja, amellyel a nyilvánosságot szólították meg. Viszont szembeütközzünk a következő kérdéssel: *hogyan lehet egybehangolni a mikroszinten esetlegesen virágzó bázisdemokráciát a kapitalizmus zavartalan működésével?* Az egyetemeken megjelentek e demokrácia csírái, de hogyan terjeszthető ez ki a munka szférájára, ahol a tőke parancsai uralják a viszonylatokat? Hogyan lehet átállni egy olyan modellre, amely a társadalomszerveződés döntő pontjait itatja át e logikával?

Önértelmezésében a haladó párt áldozatként mutatja be magát, és azt hangoztatja, hogy a tüntetők keltette felindultsága nekibőszült erőszak felé mutatott. Az erőszak értelmezése persze megkerülhetetlen mozzanata az effajta konfrontációknak, és az is kiiktathatatlan, hogy az ütköző felek erőszakot kiáltanak, és az ellenfelet vádolják. Voltaképpen az erőszak egyébként is „mozgó” jelentései (Schinkel, 2010; Waldenfels, 2000, 2014), eredendő „meghatározatlansága” erőteljesen „politizálódnak” az ilyen helyzetekben. *Magának az erőszak jelentésének az értelmezése mindig fontos „tétje” a tiltakozásoknak* (Celikates, 2015).

De aszimmetria áll itt fenn. A hatalom, amely arra hivatkozott, hogy rendőrsége csak akkor ütleget, ha megtámadják, valamint hogy ugyanezen rendőrség még őrizetet is biztosított a ténfergő ellenállóknak, *mindenütt* olyan „privilegiumokkal” bír, hogy „szelektív” módon nyúlhat a különféle erőszakformákhoz. Számára bizonyos erőszakalkazatok üdvözlendők, más alakzatok kizárandók – az idealizált „erőszakmentesség” ideologikus hangoztatása e szituációkban rendkívül félrevezető (minderről Marcuse, 1969; az erőszakmentességről, és a szelektív erőszakhasználatról, Celikates, 2015, p. 67).¹¹

¹¹ Celikates (2015), aki arra irányul, hogy levonja a következtetéseket az elmúlt évtized utcai tüntetéseiből, azt fontolgatja, hogy az erőszakmentesség csak arra vonatkozhat, hogy a felek nem katonai célokat tűznek ki maguk elé, azaz nem a másik megsemmisítésére törekszenek, még erről, Wihl (2023).

A haladók néhány hónappal a tiltakozások megkezdése után konszolidálták a hatalmukat: az állami apparátus állaga nem erjedt meg olyan erőteljesen, mint ahogy egyes várakozások diagnosztizálták – ez azonban nem azt jelenti, hogy visszaszerezte volna az amúgy is sokféleképpen megkérdőjelezett legitimitását. Sőt, láttuk, e rezsim továbbra is olyan állapot létrehozására törekszik, amelyben a tőkés gazdaság kontinuitása pótolja a legitimációhiányt.

Végül is az egyetemisták érettségét írja le, hogy legtudatosabb pillanataikban tisztes távolságot tartottak nemcsak a hatalomtól, hanem az ellenzékétől is. Mintha pontosan érezték volna, hogy mi a szituáció valódi tétje, nevezetesen nem a személyi változások kieszközlése, hanem annak a rendszernek a megváltoztatása, amelynek kialakításában olyan sokan részt vettek 2000-től erre felé.

Az egyetemisták azonban, miközben megpróbálták konvertálni eredményeiket, kockázatos lépésre szánták el magukat. Számukra mindig nehézséget jelentett a frusztrált szerb politikai ellenzék együttthaladás ténye. E politikai irányulást joggal érezték egy „tehetetlen” politikai tömb kiútkeresésének. És nem hallgattak az ellenzéki térfélen mozgó olyan csoportosulások szirénhangjaira, mint az eminens értelmiségieket, tanárokat magában foglaló *Proglas*, amely szakértőkből álló átmeneti kormány létrehozását sugallta. Abból indultak ki, hogy mindez kicsorbítaná radikalizmusuk életét. Végül mégis előrehozott választások megtartása mellett kezdtek kardoskodni: felállítottak egy eddig rejtve maradt listát, amely független az ellenzéki politizálástól.

Mindez új fénybe helyezi a reprezentáció feletti korábbi kritikájukat, őket pedig olyan utakra veti, amelyeken korábban nem jártak. Az intézményeken kívüli lázadás és a többpárti mérkőzés között „létrendi ugrás” van, hiszen túlon túl eltérő mechanizmusokat igényelnek. Ráadásul a regnáló hatalom nem egy ízben pontosan ezen a téren tudott győzelmeket aratni.

Így marad a bizonytalanság, pontosabban még várunk kell annak tisztázására, hogy egy hosszú ellenállás története milyen hozadékot teremthet a félperiférián.

Hivatkozott irodalom

- Aleksić, S. (2025a). Ko ćuti o kapitalizmu, neka ćuti i o korupciji, *NOMAD*, 2021. december. 25. <https://nomad.ba/aleksic-ko-cuti-o-kapitalizmu>.
- Aleksić, S. (2025b). Zašto privreda nije podržala proteste: Pogled s leve strane. *Forbes*, 2025. júlíus 3. <https://forbes.n1info.rs/novac/zasto-privreda-nije-podrzala-protese-te-pogled-s-leve-strane>.
- Antonić, S. (2018). Колонијална полиархија. *Stanje stvari*, 2018. február 20. <https://stanjestvari.com/2018/02/20/antonic-kolonijalna-poliarhija/>.
- Antonić, S. (2025a). Još o klasnom preziru. *Novi standard*, 2025. május 30. <https://standard.rs/2025/05/30/jos-o-klasnom-preziru/>.
- Antonić, S. (2025b) Nervoza naše srednje klase, RT Balkan, 2025. december 31. <https://lat.rt.rs/opinion/slobodan-antonic-politikolog/168068-antonic-nervoza-nase-srednje-klase/>.
- Arandarenko, M., Krstić, G., & Rakić, J. Ž. (2017). *Dohodna nejednakost u Srbiji*. ANA-LIZA. Friedrich Ebert Stiftung.
- Badiou, A. (2016). Twenty-Four Notes on the Uses of the Word “People” In *What Is a People?* (pp. 21–32). Columbia University Press.
- Bertho, A. (2009). *Le temps des émeutes*. Bayard.
- Bertho, A. (2016). *Les enfants du chaos: Essai sur le temps des martyrs*. Éditions La Découverte.
- Bieler, A. (2002). The Struggle over EU Enlargement: A Historical Materialist Analysis of European Integration. *Journal of European Public Policy*, 9(4), 575–579. <https://doi.org/10.1080/13501760210152448>
- Bohle, D. (2003). Imperialismus, peripherer Kapitalismus und europäische Einigung, *Zeitschrift Marxistische Erneuerung*, 14(54), 19–33.
- Caygill, H. (2013). *On Resistance: A Philosophy of Defiance*. Bloomsbury.
- Celikates, R. (2015). Learning from the Streets: Civil Disobedience in Theory and Practice. In Weibel, P. (Szerk.), *global aCtIVISm. Art and Conflict in the 21st Century* (pp. 65–72). The MIT Press.
- Đaković, P. (2025). Srbija ekonomski Superhik: Subvencinišemo i čuveni američki Blekrok. *Forbes Srbija*, 2025. október 7. <https://forbes.n1info.rs/novac/srbija-ekonomski-superhik-subvencinisemo-i-cuveni-americki-blekrok/>.

Durđić, S. (2026). Kako su pritisci blokirali slučaj Nadstresnica. *Peščanik*, 2026. január 6. <https://pescanik.net/kako-su-pritisci-blokirali-slucaj-nadstresnica/>.

Economides, S., & Ker-Lindsay, J. (2015). „Pre-Accession Europeanization”: The Case of Serbia and Kosovo. *JCMS*, 53(5), 1027–1044. <https://doi.org/10.1111/jcms.12238>

Eko straža (2024). Otvoreno pismo ambasadoru Hilu i The Wall Street Journal-u. *Eko straža*, 2024. szeptember 30. <https://ekostraza.com/otvoreno-pismo-ambasadoru-hilu/>.

Filin, N., Khodunov, A., & Koklikov, V. (2022). Serbian “Otpor” and the Color Revolutions’ Diffusion. In Goldstone, J. A., Grinin, L., & Korotayev, A. (Szerk.), *Handbook of Revolutions in the 21st Century* (pp. 465–483). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86468-2_17

Fraenkel, E. (1974). *Der Doppelstaat*. Europäische Verlagsanstalt.

Grabež, N. (2011). Montgomeri savetuje Nikolićeve naprednjake. *Radio Slobodna Evropa*, 2011. február 18. https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija_naprednjaci_william_montgomery/2313901.html

Hallward, P. (2014). Defiance or emancipation? *Radical Philosophy*, 183 (jan/feb), 21–32.

Hardt, M., & Negri, A. (2004). *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. Penguin Press.

Ilić, V. (2025). Klasna podrška protestima, *Peščanik*, 2025. augusztus, 25. <https://pescanik.net/klasna-podrska>.

Losoncz, A. (2025). Az októberi „forradalom”, amely betagozta Szerbiát a tőkés peremléthe. *Mérce*, 2025. október 4. <https://merce.hu/2025/10/04/a-szines-forradalom-kisertete-jarja-be/>.

Losoncz, A. (2026). Amit eddig 2026 adott: imperializmus, háború és embervadászat. *Mérce*, 2026. január 24. <https://merce.hu/2026/01/24/amit-eddig-2026-adott-imperializmus-haboru-es-embervadaszat/>.

Marcuse, H. (1969). Repressive toleration. In Wolff, R. P., Moore, B. Jr., & Marcuse, H. (Szerk.), *A Critique of Pure Tolerance* (pp. 95–137). Beacon Press.

Mašina (2025) Serbia: Inter-class Alliances Against Power. Not a Rebellion of Elites, but of the People, *Europe Solidaire Sans Frontières*, 2025. augusztus 26, <https://www.europe-solidaire.org/spip.php/http%20%3A//www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2007/09/spip.php?article76123>.

Milenković, V. (2023) Klasni karakter protesta protiv režima: o upadljivom odsustvu radničke klase. *Slobodni filozofski*, 2024. december 20, <https://slobodnifilozofski.com/2024/12/klasni-karakter-protesta-protiv-rezima-o-upadljivom-odsustvu-radnicke-klase>.

Milićević, M. (2024). EKSKLUZIVNO Tekst povodom pada nadstrešnice koji, Inženjerska komora nije objavila u svom glasilu: Za sve je kriv zakon gravitacije... *Forbes Srbija*, 2024. december 23. <https://forbes.n1info.rs/biznis/ekskluzivno-tekst-povodom-pada-nadstresnice-koji-inzenjerska-komora-nije-objavila-u-svom-glasilu-za-sve-je-kriv-zakon-gravitacije/>.

Neocleous, M. (2014). *War Power, Police Power*. Edinburgh University. <https://doi.org/10.1515/9780748692385>

Neocleous, M. (2025). *Pacification*. Verso.

Novaković, N. (2017). *Radnički štrajkovi i tranzicija u Srbiji od 1990. do 2015. godine*. Rosa Luxemburg Stiftung.

Pozhidaev, D. (2025a). Can Serbia's Student Movement Spark A Political Breakthrough? *LINKS*, 2025. február 2. <https://links.org.au/beyond-protest-can-serbias-student-movement-spark-political-breakthrough>

Pozhidaev, D. (2025b). Politička previranja bez ekonomske cene? *Peščanik*, 2025. augustus 19. <https://pescanik.net/politicka-kriza-bez-ekonomske-cene/>.

Reljanović, M. (2017). *Radno pravo u Srbiji 2017. godini*. Rosa Luxemburg Stiftung.

Sakellariopoulos, S., & Panagiotis, S. (2015). From Territorial to Nonterritorial Capitalist Imperialism: Lenin and the Possibility of a Marxist Theory of Imperialism. *Rethinking Marxism*, 27(1), 85–106. <https://doi.org/10.1080/08935696.2014.980676>

Schinkel, W. (2010). *Aspects of Violence. A Critical Theory*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230251342>

Therborn, G. (2020). Dreams and Nightmares of the World's Middle Classes. *New Left Review*, 124, 63–87. <https://doi.org/10.64590/nkn>

Trivunac, R. (2025). Noćna mora Stevana Filipovića. *Novi Plamen*, 2025. december 11. <https://www.noviplamen.net/glavna/nocna-mora-stevana-filipovica/>.

Vuković, D., & Stefanović, M. (2024). Leaving no one behind: party clientelism in social welfare in Serbia. *ANNALS*, 72(4), 697–722. https://doi.org/10.51204/Anali_PFBU_24404A.

Wihl, T. (2023). Die Demo als Revolte? Zeitschrift für politische Theorie Jg. 14, H.1, 85–103.

Waldenfels, B. (2000). Aporien der Gewalt. In Dabag, M., Kapust, A., & Waldenfels, B. (Szerk.), *Gewalt* (pp. 9–25). Wilhelm Fink.

Waldenfels, B. (2014). Metamorphosen de Gewalt. In Staudigl, M. (Szerk.), *Gesichter der Gewalt* (pp. 135–151). Wilhelm Fink. https://doi.org/10.30965/9783846754047_007

Weiss, H. (2019). *We have never been middle-class*. Verso.